

Тетяна ЯРОВЕНКО
Олена ГОЛИК

«ДУША БОЛИТЬ ЗА РІДНУ УКРАЇНУ»: МАЛАНЮКОЗНАВСТВО

У публікації подаються літературознавчий матеріал на допомогу вчителю та розробки уроків, які не ввійшли у повному обсязі до формату посібника.

(Матеріали апробовані авторами: вчителем-методистом української мови та літератури Голик Оленою Валеріївною, КЗ «НВО ЗНЗ І–ІІІ ступенів №20 – ДЮЦ «Сузір'я» управління освіти міської ради м. Кропивницького, учителем української мови та літератури Сергієм Олександровичем Колісником, ВЗШ №38 управління освіти міської ради м. Кропивницького, а також викладачами української мови та літератури, Тетяною Сергіївною Яровенко та головою циклової комісії загальноосвітньої підготовки Тамарою Вікторівною Лавренко, Харківський кооперативний торгово-економічний коледж)

З огляду на багатолітнє цинічне обкрадання інтелектуально-мистецької України заборонаю надбань еміграційної культури, «рівнозначної материковій, а нерідко й вищої від неї у своїй художньо-правдивій розкутості» (І. Дзюба), особливої популярності набула гуманітарна

концепція цілісного розвитку української літератури, що засвідчує активне входження здобутків представників діаспори у всеукраїнський суспільний та мистецький розвій. На сьогодні особливої актуальності набувають літературознавчі практики постколоніального дискурсу, присвячені знаковим постатям українського письменства, художня спадщина яких була вилучена із загальнонаціонального культурного постулу.

За сприятливих обставин посталої цілісності вітчизняного літературного процесу, коли уможливилися контакт і взаємодія літературознавчих галузей в діаспорі й на материк, актуалізується потреба в систематизації спільних наукових набутоків. У цьому процесі, на думку Тетяни Яровенко, чільне місце посідає Євген Маланюк.

Ученими Кіровоградщини здійснено значний внесок у розвиток материкової складової маланюкознавства, що засвідчує насамперед спадщина Л. Куценка, який свого часу чи не найповніше в Україні дослідив «місценодження» Є. Маланюка, що стало згодом провідним чинником формування громадянської позиції поета й «джерелом його поезії інвективи та чину» (Л. Куценко). Літературознавці й лінгвісти степової Еллади засвідчують розмаїття напрямів вивчення спадщини видатного краянину.

Яровенко Т., Голик О. Євген Маланюк: шкільна парадигма. Навчально-методичний посібник / Тетяна Яровенко, Олена Голик. –

Кропивницький: «Поліграф – Сервіс», 2018. – 92 с. (Серія «Стилет і стилос трьох степовиків»)

Книга, яку отримав читач 2018 року, стала продовженням спільних напрацювань потужного тандему – йому можна дати назву «Центральна Україна – Слобожанщина» – науковців і вчителів. Народжена в степовому Кіровограді й вихована на його історичних традиціях, Тетяна Яровенко – молодий філолог, що вважає своїм покликанням (і тут ми, безперечно, не помилимося!) дослідження й популяризацію літературно-мистецьких набутоків своєї малої батьківщини. Літературознавцем у співавторстві з учителем української мови та літератури ВЗШ №38 управління освіти міської ради м. Кропивницького Сергієм Колісником на сьогодні опубліковано першу частину літературно-краснавчого проекту «Стилет і стилос трьох степовиків (В. Винниченка, Є. Маланюк та Яр Славутич у дослідженнях кіровоградських літературознавців» під назвою «Винниченківський цикл».

Зазначені книги є результатом багаторічного збирання й систематизації наукових, публіцистичних, навчально-методичних, культурологічних розвідок, присвячених життю і творчості Володимира Винниченка. Заголовним у циклі є основний том «Володимир Винниченко: «Бо я – українець» (512 с.), а супровідні книги утворюють тематичний блок: «Володимир Винниченко: від Єлисавета до Мужена» (422 с.), «Володимир Винниченко: утвердження українськості» (430 с.), «Володимир Винниченко: жінки у творчості й житті» (422 с.) і монографічний: «Володимир Винниченко: viribus unitis – XXI (Життя і творчість В. Винниченка в наукових дослідженнях С. Михиди та М. Ковалик)» (432 с.), «Володимир Винниченко: viribus unitis – XXI (Життя і творчість В. Винниченка в наукових

дослідженнях В. Чернецької та С. Присяжнюк)» (448 с.), «Modern d'Ukraine: особистість – мегатекст – поетика» (336 с.). Завершує цикл підсумкова книга рецензій та відгуків «Винниченківський меридіан» (96 с.).

Зазначені книги об'єднують працю більше півсотні кіровоградців, які спільно творили місцеву Винниченкіану. Її логічним завершенням став симбіоз наукових практик і методичного досвіду у форматі збірки матеріалів для вчителів (автор ідеї С. Колісник), укладеної нашими авторами, практичним складником котрої стали регулярні публікації у фахових виданнях Олени Голик – досвідченого педагога, фанатично відданого професії спеціаліста вищої категорії, вчителя-методиста КЗ «НВО ЗНЗ І-ІІІ ступенів № 20 - ДЮЦ «Сузір'я», добре знаного не лише в Кропивницькому, а й загалом в Україні. «Володимир Винниченко: шкільна парадигма» – так називався перший науково-методичний посібник. Зараз автори аніскільки не повторюються, вносячи в назву нової книги поняття «шкільна парадигма» стосовно доробку Євгена Маланюка, позаяк пропонують інформаційний простір і для вчителя молодого, скажемо так - початківця, і для досвідченого викладача.

Двокомпонентні розробки, запропоновані Т. Яровенко й О. Голик, цікаві для будь-кого, хто так чи інакше торкається питання історіографії дослідження особистості Євгена Маланюка, особливо ж для вчителя освітнього закладу у прикладному варіанті методичних напрацювань.

Хотілося б акцентувати увагу також на краєзнавчому аспекті, що проходить червоною ниткою крізь науковий та методичний блоки посібника.

На жаль, формат видання не дозволив опублікувати розробки уроків авторів книги у повному обсязі, проте обнадійливим, на нашу думку, може стати повідомлення, що розробки Олени Голик і Тетяни Яровенко в журнальному варіанті посіли перше місце у фаховому конкурсі відомого всім гуманітаріям часописі «Українська мова і література в школах України». Ще одна цікава думка, яку важко спростувати тим, хто має досвід підготовки до уроків: за умови катастрофічного браку часу, книга надає простір для осмислення й творчого втілення матеріалу не лише на уроці, а й в подальшій особистій науково-пошуковій роботі.

Сергій Михида, доктор філологічних наук, професор, проректор з наукової роботи Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький;

Тамара Лавренко, викладач української літератури, голова циклової комісії загальноосвітньої підготовки ХКТЕК, м. Харків

УДК 82.09: 82. / 6 / . 2+929 Маланюк 477. 65

ШЕВЧЕНКІАНА ЄВГЕНА МАЛАНЮКА В НАУКОВИХ ПРАКТИКАХ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦІВ-КРАЯН

Маланюкова методологія «монографічного портретування» видатних історичних особистостей і, зокрема, постаті Тараса Шевченка в контексті прозового доробку письменника та його естетичної концепції загалом на сьогодні (надто за нових суспільно-політичних обставин) залишається актуальною для вітчизняного літературознавства.

Ще за життя автора в діаспорі закладаються основи дослідження естетичної системи творчості Є. Маланюка із застосуванням концептуального й системного підходів, що вперше узагальнює Ю. Войчишин. Розглядаються пошук Є. Маланюком розв'язки на сучасний стан його батьківщини (Б. Кравців), беззаперечна роль визначних особистостей України в «кристалізації теорії поета» (Яр Славутич), місце Є. Маланюка в українській історіографії як поета-державника (О. Тарнавський) тощо.

Ю. Лавріненко, визначивши історичний та особистісний принципи культурологічних досліджень митця, що забезпечували їхню цілісність і системність, належно оцінює «Книгу спостережень» окреслюючи водночас спрямування майбутніх досліджень: «Ці есеї будуть згруповані в ряд циклів: цикл Шевченка, цикл Франка, Пателеймона Куліша, Миколи Гоголя...» [Мислитель-спостережник // Українське слово. – К. : Рось, 1994. – Т. II. – с.151].

В Україні І. Дзюба у статті «Поезія вигнання» (1990) вперше порушує питання цінності культурологічної, мистецтвознавчої, літературно-критичної есеїстики Є. Маланюка. Тоді ж окреслюються напрямки вивчення літературно-критичної спадщини письменника (Т. Салига), аналізуються естетичні фактори формування націоцентричного пафосу та виховання патріотизму, виявлені у прозі Є. Маланюка (О. Баган), розглядаються засади його есеїстики як стратегії політичної герменевтики, «національний підхід» автора, націоцентризм, концепція елітарності (П. Іванишин). Зокрема учений простежив за функціональністю підходу Є. Маланюка на прикладі розкриття есеїстом таємниць геніальності, духовної складової, ментальної впливовості та естетичної цінності Т. Шевченка («Маланюкова «шевченкіана»).

У новому тисячолітті Б. Синевич обсервує апробовану Є. Маланюком практику «монографічного портретування», О. Омельчук наголошує на принциповому запереченні письменником орієнтованих на масовість

життєписів, віддаючи перевагу «великим» біографіям духу; актуальність літературно-критичних праць Є. Маланюка обґрунтовують В. Владимірова, І. Воронюк, Н. Науменко, І. Процик та інші.

Перелік імен творців материкової маланюкіани гідно продовжує центральноукраїнський літературознавчий осередок, серед представників котрого слід насамперед назвати Л. Куценка, Г. Клочека, О. Гольник та інших науковців, що доповнювали й розширювали площину досліджень прози Є. Маланюка у формі «літературної критики, історії і теорії літератури, історіософії, культурології, мемуарної замальовки...» [2, с. 86-87]. Отож, розвідка, котра має суто історіографічний характер, визначає за мету стислий огляд наукових практик Л. Куценка, Г. Клочека та О. Гольник у контексті літературно-критичної шевченкіани Євгена Маланюка.

1997 року в Кіровограді проведено першу Міжнародну наукову-практичну конференцію, присвячену 100-річчю від дня народження Є. Маланюка. Своєрідною «програмою» (за напрямками змістового наповнення) стала стаття Г. Клочека «Князь духа і мислі». Розвідка складається з двох умовних частин: у першій - біографічні дані з акцентацією на дивовижній згармонізованості «емоцій» та «рацій» поета [2, с. 74-75]; у другій - оцінка особистості Є. Маланюка як носія енергетики поетичного слова, зарядженого національною ідеєю, природу якого слід «розглядати із різних точок зору - біографічно-психологічних, образно-поетикальних...» [2, с. 78-79]. Щодо еволюції провідної стильової тональності поетичної інвективи Є. Маланюка, то вчений проілюстрував її у послідовності рецептивної лінії «Біблія - Шевченко - Маланюк» [2, с. 79-83].

Слід нагадати, що свого часу Л. Куценко також актуалізував дослідження життєпису Шевченка - Маланюка, але у параметрах «Маланюк - Шевченко - Маланюк» прямим цитуванням поета: «Хотілося б звернути увагу на одну проблему, яку наше Шевченкознавство ще не поставило виразно і на повний зріст. Це проблема Шевченкової особистості (курсив Є. Маланюка - Т. Я.). [...] Шевченкознавство наше, скероване переважно на певні формальні цілі - стиль, тематика, філософічні основи, історичне оточення, окремі комплекси ідей і т. д., - мало зупинилося на змісті самої особистості поета». Актуальність цієї думки, висловленої півстоліття тому, - наголосив дослідник, - ще нагальніше звучить сьогодні» [7, с. 4]. Саме у річище зазначеної «нагальності» й спрямовані наукові зусилля Г. Клочека.

На думку В. Пахаренка, квінтесенція Клочекового шевченкознавства загалом сконденсована в одному з висловів академіка: «Шевченкове слово є оберегом нації. Ми зберегли себе як нація завдяки Його Слову. І хай ні в кого не буде сумніву, що Його Слово допоможе нам

стати великою нацією» [9, с. 7]. Думка Г. Клочека розгортається в потрактуванні феномена енергетичної напруги Шевченкових творів, змістова й формальна суть котрої є: семантична невичерпальність («Шевченко концентрував увагу на вузлових, найбільш болісних, визначальних проблемах національного й загальнолюдського життя, умів дійти до суті цих проблем і запропонувати певні програми позитивного життєдіяння» (9, с. 6)); органічність і природність стилю («...на мовному рівні поет через архетипні образи зумів налагодити безпосередній контакт з колективним несвідомим українського народу» [9, с. 6]); надзвичайна інформативна щільність, здатна «до широкого асоціативного розгортання» [9, с. 6].

Звідси постають провідні аспекти шевченкознавчих розвідок Г. Клочека: розвінчання соціалістичних стереотипів сприймання особистості й доробку Кобзаря, національно-державницький підхід до осмислення його феномена, глибинне дослідження художньої майстерності мистецького спадку Тараса Шевченка [9, с. 4]. До цього переліку, на наш погляд, варто додати полемічний аспект, коли дослідник специфікою власної концепції опонує представникам неоміфологічного напрямку (Г. Грабович, О. Забужко, П. Плющ та ін.), не говорячи про апологетів «шевченкофобії як форми українофобії» (І. Дзюба) в епатажних особах О. Бузини («Вурдалак Тарас Шевченко»), М. Грекова, К. Дерев'янка, Г. Боброва («Тарас Шевченко - крестний отец українського націоналізму») тощо [10, с. 83-84].

Утім, повернемося до розмови про конференцію 1997 року, коли Г. Клочеком вперше робляться спроби концептуально окреслити методологічну систему Є. Маланюка, «суть якої полягає в тому, що кожне літературне явище пізнається, інтерпретується та оцінюється з націоналістичних позицій» [3, 26]. Ефективність такого підходу залежить, насамперед, від підпорядкованості мети розвідки національній ідеї, що дає можливість виявити феномен досліджуваної особистості як системно організованої еволюційної цілісності [3, с. 26].

На переконання літературознавця, зазначена теза є домінантою Маланюкового осмислення Кобзаря: «Творчість та особистість Тараса Шевченка - це основний матеріал, на якому відшліфовувався і набув довершеності Маланюків метод. В одній із перших своїх статей, [...] Маланюк чітко визначив і номінував свою дослідницьку доктрину: «...розуміння творчості Шевченка і висвітлення його особистості можливі лише за національного підходу до національного генія». Важливо зауважити, що цей геніальний дослідницький принцип, номінований Маланюком як «національний підхід», [...] характеризувався ним як «велика правда» [3, с. 26] (дисертант Г. Клочека В. Краснощок у контексті

сучасних пошуків вирішення проблеми критеріїв оцінки художності також розглядає категорію «правди Нації» як одну із засадничих цінностей Є. Маланюка у визначенні рівня художності). Звідси логічно постає питання про методологію системного підходу, коли спрацьовує взаємно збагачений пізнавальний процес: від особистості митця до «особливостей його художнього світу, стилю, поетики» [3, с. 27] і навпаки – від інтерпретації творчості до кращого осягнення його постаті.

Цитований вище В. Пахаренко узагальнює головні постулати Шевченкової національної ідеї, які постають лейтмотивом шевченкознавчої есеїстики Є. Маланюка і покладені в основу концепції Г. Клочека: «1. Рішуче викриття й заперечення національного зрадництва, малоросійства. У «Кобзарі» чітко зазначено, що перетворення України на благодатну державу «відбуватиметься як процес ізживання малоросійства, процес з'яви нових поколінь, не заражених цією страшною національною недугою» [9, с. 5]. (Останнє засвідчують резонансні публікації вченого, одні назви котрих провокують принципові дискусії: «Дядьки Отчєства чужого...», «Тарас Шевченко про національну зраду», «До істинного Тараса Шевченка. Хто і як фальсифікував «Кобзаря», «Шевченко: долаючи нав'язані міфологізми» тощо.) 2. Проблема провідної верстви народу. Шевченкове розуміння того, якою має бути українська еліта – національно свідомою, консолідованою, близькою до народу [...]» [9, с. 5].

В останній (за хронологією оприявлення) передмові «Малоросійство» Євгена Маланюка і сьогодення» Г. Клочек постійно апелює до Т. Шевченка та потрактування його поетичних пророцтв Є. Маланюком, констатує, на жаль, *post factum*: «...якби з перших років нашої незалежності його зміст (трактату «Малоросійство» – Т. Я.) був засвоєний і сприйнятий активною більшістю нашого суспільства, тобто тими людьми, хто має чим опосередковане відношення до будівництва нашої держави, то й саме будівництво було б набагато успішнішим» [6, с. 3].

У подальших розвідках Г. Клочека есеїстика Є. Маланюка постає як видатне досягнення «в цілісному осмисленні творчості Тараса Шевченка, її значення для формування української нації» [5, с. 3], а також узагальнюються чинники, котрі «обумовили глибину інтерпретації Маланюком поетичної творчості національного генія» [5, с. 3]. Науковець визначає два провідні концепти, на яких базується шевченкологія Є. Маланюка: універсальний чинник художності, сформульований есеїстом як «життедайнотворча правда нації», і Шевченкова національна ідея [5, с. 4], наголошуючи при цьому на прагненні автора замість аналізу окремих поезій «сказати про поета головне, визначальне» [5, с. 9].

Поглиблюючи тезу, Г. Клочек аналізує активно варійовані Є. Маланюком складники зазначених концептів і пропонує на розгляд сучасників «каркас» Маланюкової шевченкіани, зробленої, на переконання дослідника, «на виріст для всього нашого шевченкознавства» [5, с. 5]: «**монолітність**», «**вулканічна**» енергія Шевченкового слова, «**месіанство**», «**живий Шевченко**» [5, с. 5-6] (марковано Г. Клочеком – Т. Я.).

Наголосивши, що кожен із перелічених концептів (як і низка не названих) легко «розкручується в глибину» [5, с. 6]. Цим вони засвідчують свою істинність, що Г. Клочек пояснює магією Маланюкового впливу, психологічні чинники котрого полягають, «по-перше, у його глибокому переконанні в правдивості своїх думок [...], і, по-друге, в темпераментній емоційності тексту» [5, с. 6].

Висновки. Отже, на переконання Г. Клочека, реальною перспективою сучасного українського шевченкознавства має стати завершення будови, «каркас» котрої створив Є. Маланюк, і це «завершення» повинно «відбутися шляхом поглибленої інтерпретації окремих творів Шевченка» [5, с. 9]. Літературознавець на різних рівнях утілює свою концепцію в життя – від використання в якості мотто Маланюкових «коротких і водночас точних характеристик» [4, с. 15] для аналізу певної проблеми («Візуальний світ Шевченкової «Марії»: «... твір «неймовірної висоти українського релігійного світогляду», твір «незрівнянної тонкості мистецької правди, глибокого почуття і такої прекрасної простоти, що в порівнянні з ним Ренанове «Життя Ісуса» видається блідою і надуманою літературою» [4, с. 15] та артикуляції крізь призму Маланюкового бачення, наприклад, Шевченкової Категорії правди, що «сповнена особливо значущого філософського сенсу» [4, с. 41], але ще «не висвітлена з достатньою повнотою» [4, с. 41] до ґрунтового посібника для вчителів «Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація», в якому автор подає низку розгорнутих потрактувань ключових творів «Кобзаря» на засадах науковості й «справедливості» з урахуванням національної ідеї як «домінанти його творчості» [10, с. 82]. Тезу Г. Клочека про кожен Шевченків твір як «майже не відкритий космос» [5, с. 9], з яким, перефразовуючи Є. Маланюка, наше знайомство тільки-но почалося, можна цілком спроектувати й на сучасний літературознавчий процес.

Бібліографія

1. Войчишин Ю. Євген Маланюк у літературознавстві української діаспори / Юлія Войчишин // Євген Маланюк: література, історіософія, культурологія. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Є. Маланюка: У 3-х ч. – Кіровоград: КДПУ, 1997. – Ч. III. –

С.12-19.

2. Клочек Г. Князь духа і мислі / Григорій Клочек // Кур'єр Кривбасу, 1997. – №4. – С. 68-89.

3. Клочек Г. Про методологію літературознавчої есеїстики Є. Маланюка/ Григорій Клочек // Євген Маланюк: література, історіософія, культурологія. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Є. Маланюка: У 3-х ч. – Кіровоград: КДПУ, 1997. – Ч. III. – С. 24-30.

4. Клочек Г. Візуальний світ Шевченкової «Марії» / Григорій Клочек // Наукові записки. – Випуск 114. – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 15-45.

5. Клочек Г. Конгеніальність Шевченкіани Євгена Маланюка / Григорій Клочек // Наукові записки. – Випуск 126. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 3-9.

6. Клочек Г. «Малоросійство» Євгена Маланюка і сьогодні / Григорій Клочек // Є. Маланюк, «Малоросійство» – К.: «Український пріоритет», 2015. – 48 с.

7. Куценко Л. Dominus Маланюк: тло і постать / Леонід Куценко. – Кіровоград: Центрально-Українське вид-во, 2001. – 264 с.

8. Лаврінченко Ю. Мислитель-спостережник / Юрій Лаврінченко // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття: У 4 т./ [Упорядники В. Яременко (Україна), Є. Федоренко (США)]. – К.: Рось, 1994. – Т. II. – С.151-153.

9. Пахаренко В. Оборонець істин «Кобзаря» (шевченкознавча концепція Г. Клочека) / Василь Пахаренко // Наукові записки. – Випуск 114. – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 3-7.

10. Цєпа О. Образ автора в поезіях Тараса Шевченка до заслання: монографія / Олександра Цєпа. – Кіровоград: ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2014. – 260 с.

УРОК «ДУША БОЛИТЬ ЗА РІДНУ УКРАЇНУ»

Тема. Образи українських митців у поезії Євгена Маланюка («Шевченко», «Сучасники», «Пам'яті Т.Осьмачки»).

Мета: ознайомити учнів із творчістю Є.Маланюка; викликати інтерес до її вивчення; навчати робити аналіз поезій митця; розвивати вміння висловлювати власну думку, аргументувати її; виховувати високі естетичні смаки учнів, почуття любові та відповідальності за державу.

Тип уроку: урок літератури рідного краю.

Форма уроку: урок-роздум.

Наочність, обладнання: портрети Є.Маланюка, Т.Осьмачки, Т.Шевченка, П.Тичини, М.Рильського, збірки поезій Є.Маланюка, епіграф, «Кобзар» Т.Шевченка.

Форми, методи та прийоми навчання: «Цитати для роздумів», робота в групах, «Це цікаво!», повідомлення учня, «Народознавча хвилинка», «Займи позицію», бесіда, робота з епіграфом, «Художня галерея», «Незакінчене речення», «Довідка».

Міжпредметні зв'язки: історія України (роль митця у державі, еміграція українців за кордон наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття), філософія (роздуми про сенс життя), психологія (внутрішній світ людини), музичне мистецтво («Симфонія №5» Л.Бетховена, пісня «Молитва за Україну»), українська мова (числівник), усна народна творчість (символіка).

Теорія літератури: сонет, диптих, перифраз, уособлення, історіософія, контраст, символ, епітафія, монолог, послання (епістола), посвята, сарказм.

Епіграф:

*Як в нації вождя нема,
Тоді вожді її – поети.
Є.Маланюк*

Хід уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ, МЕТИ УРОКУ III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Бесіда.

- Як ви думаєте, про що йтиметься на уроці?
- Самостійно сформулюйте власну тему уроку і запишіть у зошити.

IV. ФОРМУВАННЯ ОЧІКУВАНЬ

«Незакінчене речення».

- Від цього уроку я очікую...

V. СПРИЙМАННЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Система запитань і завдань.

(Звучить аудіозапис уривку «Симфонії №5» Л. Бетховена).

Слово вчителя.

- Євген Маланюк з малих літ був свідком, як у родині шанували національні святині. В домашній бібліотеці, ще будучи 13-14-літнім хлопчиком, письменник знайомився з празьким виданням Шевченкового «Кобзаря». Митець «боготворив Шевченка», присвятив йому кілька спеціальних розвідок: «Ранній Шевченко» (1933), «Три літа» (1935), «До справжнього Шевченка» (Вступне слово на академії Української Студентської Громади у Варшаві 1937-го року), «Репліка» (1927), «Шевченко живий» (18.ІІ. 1961). Є.Маланюк завжди вважав Т.Шевченка поетом національним, «духовним Мойсеєм нашої нації».

Виразне читання поезії Є. Маланюка «Шевченко».

Довідка: Вірш увійшов до збірки «Земля й залізо» (1930 р.).

Робота в групах.

І група.

- У якій формі написаний вірш? (*Шекспірівського сонета*).

Теорія літератури.

Сонет – (з італ. sonetto – звучати) – віршова тверда строфа з 14 рядків 5-стопного ямба.

- Які визначення використовує Є.Маланюк для характеристики Т.Шевченка? (*«трибун», «Кобзар Тарас», «поет», «ким зайнялось і запалало»*).

- Чи достатні такі означення для Т. Шевченка, на думку Є. Маланюка? (*Ні*).

- Чому? (*Шевченко – поет національний, особистість, пророк*).

- Чому поет присвятив вірш саме Шевченкові? (*Хотів підкреслити величезну роль Шевченкового слова в боротьбі за волю*).

«Цитати для роздумів».

- Чи погоджуєтеся ви із твердженням Є.Маланюка: *«...надто рідко знайдемо таку повну і довершену національну особистість, як Шевченко»*?

- А із думкою П. Терпила: *«Визначити місце Шевченка в нашій літературі мусимо в першу чергу ми Українці, бо для нас він найближчий, найбільш зрозумілий»*? (*Роздуми учнів*).

- Над чим міркує автор? (*Над сутністю творчості великого Кобзаря, виявлення її основної антитези – полум'яна любов до своєї знедоленої нації і пристрасний протест проти її гнобителів*).

- У якому поетичному жанрі написаний вірш? (*Послання*).

Теорія літератури.

Послання – різновид епістоли, полемічний тракт, написаний як звернення до певної особи чи багатьох осіб.

- Доведіть свою думку.

Хто з українських письменників звертався до жанру послання? (*Т.Шевченко, І.Вишенський тощо*).

- Яким постає поет з вірша?

- Які елементи біографії і творчості Кобзаря простежуються в поезії?

- Який основний прийом використав Є.Маланюк, змальовуючи Шевченка? (*Заперечення*).

- Наведіть приклади. (*«не поет», «не трибун», «не Кобзар Шевченко»*).

- Які ще тропи використовує автор?

«Займи позицію».

- Чи погоджуєтеся ви із твердженням Євгена Маланюка, що «дійсними творцями життя є мислителі, апостоли ідеї. Справжніми пророками історичних подій є Митці і, в першу чергу – поети»?

- Чим вражає вірш «Шевченко»? (*Глибиною осмислення постаті генія, експресивно-емоційною лексикою, суворо-піднесеним тоном, прийомом різкого контрасту, оригінальною формою*).

- Чи звернули ви увагу на елементи експресіонізму у вірші?

Теорія літератури.

Експресіонізм – (від фр. expression – вираження) – літературно-мистецька стильова тенденція авангардизму, художня течія в межах модернізму, яка сформувалася в перші десятиліття ХХ століття.

- Назвіть поняття, які мають негативний відтінок. (*«бунт», «полум'я», «вибух крові», «кара», «лютий звір»*). Як їх використовує поет стосовно Шевченка? (*Перетворює у позитив*). Яким Кобзаря побачив Є.Маланюк? (*Шевченка-пророка, виразника гніву свого народу, його волі і мрії*).

- Що відчув? (*Заклик до національного прозріння, прометеїв дух поета*).

«Цитата для роздумів».

Приходиться ще і ще раз повторити те, що протягом десятків літ доводилося повторяти, а саме, що Шевченко – явище єдине й неповторне, що то винажок, а не «правило», що то згусток затисненого ества народу, що то вибух вулкана, якого нелегко вбгати в сязкий-такий «літературний процес...».

Є.Маланюк

Виразне читання поезії Є.Маланюка «Сучасники».

Довідка.

Поезія увійшла до збірки «Стилет і стилос».

- Яка будова твору? (*Він складається з двох частин*).

- Назвіть їх.

І частина	ІІ частина
Присвячена М. Рильському	Присвячена П. Тичині
Написана в січні 1923 року по прочитанні збірки поезій «Синя далечінь» - четвертої книги поезій М. Рильського (1922 року). Це була своєрідна рецензія еміграційного поета на збірку М. Рильського. Вона легко здолала кордони й виразно прозвучала в Україні.	Написана в листопаді 1924 року.

- Як називається вірш, який складається з двох частин? (*Диптих*).

Теорія літератури.

Диптих – об'єднані однією темою та ідеєю два поетичні твори.

- Як ще можна назвати цей твір? (*Вірш-посвята*).

Теорія літератури.

Посвята – заувага, зроблена автором певного художнього твору, що вказує на особу чи подію, якій присвячено цей твір.

- Охарактеризуйте кожну з частин твору.

II група – характеристика I частини поезії, присвяченої М. Рильському.

- Яку описову вказівку на М. Рильського подає Є. Маланюк? («Краси веселий кондотьєре...»).

- Як ви можете пояснити ці слова?

Словникова робота.

Кондотьєр - ватажок військових загонів у середньовічній Італії..

- Як називається такий художній засіб? (Перифраз).

Теорія літератури.

Перифраз – (від гр. periphrasis - окільне мовлення) – описовий зворот, ужитий замість прямої номінації (назви) предмета, особи чи явища.

- Як Є. Маланюк називає М. Рильського? («Алхіміком мудрих слів»).

- Чому? (Він карбує «в коштовних ямбах вічний біль»).

Словникова робота.

Алхімія – це загальна назва систем трансформації людини, що засновані на метафорі хімічних перетворень та використовують хімічні сполуки, а також спроб отримання дорогоцінних металів, еліксирів, філософського каменю, універсального розчинника, питного золота та інших речовин.

- Яке ставлення поета до автора «Синьї далечини»? (Маланюк захоплюється внутрішньою культурою й шляхетністю поезії).

- Як поет називає М. Рильського? («Ви – еллін, схимник і Гоген»).

Словникова робота.

Елліни – стародавні греки. У цій країні жило сміливе, енергійне і працьовите населення. Воно називало себе еллінами, а свою країну – Елладаю.

Схимник – монах, посвячений в схиму.

Схима – вищий ступінь чернецтва, приписував усамітнення і дотримання суворих правил.

Гоген Поль (1848-1903) – французький художник, один з представників постімпресіонізму, близький до символізму.

- За що поет-неокласик веде боротьбу? (За високе мистецтво).

- Що мав на увазі поет, говорячи: «Навколо хащі й печеніги»?

III група – характеристика II частини.

- Кому Маланюк проголошує хвалу у II частині твору? (П. Тичині).

- Чи згадується прізвище поета? (Ні).

- Звертається особисто до нього чи до всіх сучасників? (Ім'я вгадується).

- Що ріднило Є. Маланюка з П. Тичиною? (Євген Філімонович в царині поетики – симфоніст. Він вільно оперує художніми засобами і класичної поетичної мови, й найсучаснішими образними версифікаційними трансформаціями її. Виваженість і, сказати б, наукова точність слова в історіософській поезії поєднуються з гранично вираженою емоційністю, просто – бурею пристрасті. Саме це і ріднило його з П. Тичиною).

- Чому саме йому присвятив II частину вірша? (Першою справжньою любов'ю серед поетів для Є. Маланюка став П. Тичина – такий близький сотникові армії УНР автор «Золотого гомону», «Скорбної Матері», «О, панно Інно» та інших поезій «Сонячних кларнетів», оскільки «Вибухла революція і спалила обручі імперії», і «Сонячні кларнети» П. Тичини так захотілося вважати за похідну сурму архангела, за гімн життя над трупом смерті»).

«Цитата для роздумів».

Тичина – це як перше кохання. Цього забути не можна.

Є. Маланюк

- Чому «хотілося вважати»? (Бо далі йде наголос: «Але помах крил зависає у повітрі»).

- Яке уособлення використовує митець? (Слово – сурма архангела).

Теорія літератури.

Уособлення – різновид метафори, який ґрунтується на прийомі перенесення якості істот на предмети, явища природи чи абстрактні поняття.

- Яка його місія? (Воскресити український народ).

- Якими параметрами вимірює Маланюк національного генія України? (Неземними, космічними).

- Зачитайте з тексту. («Так зродився ти з хвиль золото-синіх космічних вібрацій, / Метеором огнистим ударив в дніпровські степи / І, здавалося, - вріс»).

- Які візії П. Тичини захоплюють Є. Маланюка? (Історіософські).

Теорія літератури.

Історіософія – релігійно-філософські чи філософсько-іраціонально-містичні уявлення про історичний процес та відповідні теоретичні схеми розвитку такого процесу і відповідні способи теорезування.

- Назвіть їх.

Історіософські візії П. Тичини.

• Мудрість історії.

• Осмислення історії нащадками.

- Яким Є. Маланюк «побачив» П. Тичину?

Колективне складання схеми.

- Який тон викладу? (Лагідний, сердечний).

- Який плин віршованих рядків? (М'який).

- Назвіть віршований розмір твору. (Чотиристопний ямб).

- Чи рівнозначні частини поезії між собою? (Ні).

- Чому? (Вони контрастні).

Теорія літератури.

Контраст – (фр. contraste - протилежність) – різко окреслена протилежність у чомусь: рисах характеру, властивостях предметів чи явищ.

- Обґрунтуйте своє твердження. (Автор гнівно засуджує П. Тичину за схилення перед диктатом партії: «Від кларнета твого – пофарбована дудка зосталась...»).

- Чому митець змінив свою думку про улюбленого поета? Чому розчарувався в ньому? (*Закоханість у його ренесансну, сонценосну поезію переросла згодом у найнищівніші присуди. Автор «Сонячних кларнетів» почав писати на замовлення влади. Є. Маланюк нікому не прощав роздвосності*).

Проблемне запитання.

- Чи мав він на це право? (*Роздуми учнів*).
 - Який, на вашу думку, був присуд? (*Безкомпромисний і суворо-правдивий*).
 - З'ясуйте, який настрій передають у поезії Є. Маланюка «Сучасники (Павлові Тичині)» словосполучення «окривавлений Жовтень», «дикий вітер», «замогильний спів», «мертвий місяць»?

- Поясніть, як ви розумієте символічність цих та інших образів.

- Дайте загальну характеристику образів-символів. (*Це – символи руїни України, співцем якої був П. Тичина*).

Теорія літератури.

Символ – (від грец. *symbolon* - умовний знак, прикмета) – предмет чи слово, що умовно виражає сутність якогось явища.

- Якими словами завершується твір? Зачитайте.

- Чи знаєте ви інші поезії Є. Маланюка, посвячені П. Тичині? *Так. «Портрет», «Демон мистецтва»*).

- Що відчувається між двома частинами вірша? (*Повна гармонія між урочистим та болючо-гнівним звучанням довгих рядків п'ятистопного анапеста*).

- Що проголошується в I частині поезії? (*«Культ» поета-лірика, висловлення щирого захоплення творами, надання їм статусу безсмертя*).

- А в II частині? (*Сумовито-болючий осуд ілюстративності пізніших творів, написаних в умовах тоталітарного режиму, примітивізм форми. Високий пієтет поступається гіркому сарказмові*).

Теорія літератури.

Сарказм – художній засіб творення комічного, побудований на їдкій, викривальній, особливо дошкульній насмішці, сповнений крайньої ненависті та гнівного презирства.

Пієтет – глибока повага до кого-небудь.

IV група.

Виразне читання поезії Є. Маланюка «Пам'яті Т. Осьмачки».

Довідка.

Збірка «Серпень» – остання прижиттєва збірка Є. Маланюка. Опублікована в Нью-Йорку 1964 року.

- Визначте жанр поезії. (*Вірш-епітафія*).

Теорія літератури.

Епітафія – короткий текст на честь померлого, що написаний на надгробній плиті; твір, що написаний у зв'язку зі смертю чи втратою кого-небудь.

- Чи знаєте ви історію походження цього жанру?

- Що автор висловлює у вірші, що відчуває? (*Сум, жаль за Т. Осьмачкою, який помер 7 вересня 1962 року, особисте горе, силу переживань, некучий біль*).

«Це цікаво!»

- Вірш «Пам'яті Т. Осьмачки» з'явився через два дні після смерті митця.

- Чим він викликаний? (*Передчасною смертю талановитого поета, вірного сина України, замученого в катівнях більшовицької інквізиції*).

- Хто ж такий Тодось Осьмачка?

Коротке повідомлення учня.

Тодось Осьмачка – найпроблемніша постать в історії української літератури ХХ століття. Як національно свідомо особистість, він трагічно пережив революційну епоху першої половини ХХ ст., унаслідок якої до влади в Україні прийшла комуністична диктатура. У своїх творах прозаїк подав селянське свідчення трагічного для України процесу формування нової влади.

Його світоглядне формування збіглося з комуністичною революцією 1917 року та Визвольними змаганнями українського народу 1917-1921 рр. Він болісно реагував на більшовицький етноцид, спрямований на знищення селянства – основи української нації.

Словникова робота.

Етноцид – різновид етнонаціональної політики (політичної поведінки), скерованої на знищення ідентичності й культури конкретного народу.

У 1920-х рр. виходять три поетичні збірки Т. Осьмачки: «Круча», «Скитські вогні», «Клекіт», у яких комуністична влада показана як форма новітнього апокаліпсису. Советська критика кваліфікувала поета як ворога нової держави, у 1930 р. його книжки були вилучені з бібліотек і знищені. Тому Т. Осьмачку залічують до покоління «Розстріляного відродження». Однак вільнолюбному поетові вдалося втекти з більшовицької України на Захід: спочатку до Галичини, потім – у Німеччину, згодом – у США.

- Який настрій вірша? (*Схвильований*).

- На що схожа поезія? (*На монолог*).

Теорія літератури.

Монолог – (від фр. *monologos*, із *monos* – один і *logos* – слово, мова) – роздуми персонажа вголос, розмова.

- Який він? (*Експресивно виразний*).

- Обґрунтуйте свої твердження, посилаючись на текст твору. (*«Не хочу – ні! – цих похорон, Прости. / Хай тільки ворон тричі десь прокряче...»*).

- Чому Є. Маланюк вводить образ народнописанного чорного ворона?

«Народознавча хвилинка».

Чорний ворон – символ смерті, горя. Т. Осьмачку поховано на чужині.

- Чому ворон у творі Є. Маланюка прокряче

тричі в українському степу?

- Поясніть символіку числівника «три».

Три – магічне число, є сакральним у християнстві. Відповідає ідеї трьох світів і трьох стихій. Це основа життя і мислення. Грецький філософ і математик Піфагор вважав це число досконалим, бо воно виражає початок, середину і кінець.

- Як автор звертається до Т. Осьмачки? (*Як до живого*).

- Як саме? («*Осьмаче-символе*»).

- Що стверджує? (*Митцеві бездержавного народу на терновому шляху довелося зазнати чимало горя, поневірянь, страждань*).

- Що Т. Осьмачка залишив нащадкам? («*Вогненний дух*»).

- Як Є. Маланюк називає життя поета? (*Подвигом*).

- У що вірить митець? (*У безсмертя Т. Осьмачки*).

- У що переростає образ поета? (*У символ нескореності, духовної незламності всієї нації*).

- Про що думки Є. Маланюка? (*Про неминуче утвердження й оновлення українського народу в прийдешніх поколіннях*).

- У чому воно полягатиме? (*Нащадки «Посадять дуб. І, щоб з землею злить, / Чебрець розстелять килимом духмяним. / Внизу Дніпро котитиме блакить, / А в Києві шумітимуть каштани»*).

- Які образи-символи ви помітили у цих рядках?

- Поясніть їхнє значення.

Образи-символи.

Дуб – сильний козак, мужня людина.

Чебрець – дух степу, запах рідної землі.

Дніпро – воля, простір, Україна.

Каштани – символи Києва.

- Чи справдилися очікування Є. Маланюка? (*Роздуми учнів*).

- Чому автор упевнений, що український народ ніколи не забуде свого співця?

- Яка ідея твору?

VI. ПІДСУМОК УРОКУ

Бесіда.

- Що зближує Т. Шевченка і Є. Маланюка?

- Чи погоджуєтеся ви з оцінкою письменника-земляка творчості М. Рильського й П. Тичини у диптиху «Сучасники»? Обґрунтуйте свою думку. (*Суворо оцінює він Тичину, а Рильському пише: «Ви – син самої серцевини слабої нації»*).

«Займи позицію».

- Чи погоджуєтеся ви із твердженням Є. Маланюка, що «український митець не може, не сміє не бути воїном!»? (*Міркування учнів*).

- Що закидає митець поетам Радянської України? (*Їхню пасивність*).

- У чому полягає місія поета? (*Впливати на свідомість народу, на державотворення*).

«Художня галерея».

- Розгляньте портрети названих поетів.

- Чи зуміли митці виконати місію, покладену на них життям, історією?

- Чи виправдали сподівання українського народу? (*Міркування учнів*).

- Чи залишилися актуальними питання, які ставив Євген Маланюк собі й світові в історіософській поезії, ліричних стражданнях, які пронизали його душу? (*Так*).

Робота з епіграфом.

- Як Є. Маланюк трактує роль митця в суспільстві?

- Прокоментуйте його рядки:

Як в нації вождя нема,

Тоді вожді її – поети.

- Назвіть тему уроку, яку ви визначили самостійно і записали у зошити. (*Найвдаліший варіант записується на дошці*).

Заключне слово вчителя.

Є. Маланюк вважав, що відповідальність за долю нації є внутрішньою потребою митця, котра «толерантно визнає за художньою діяльністю незалежний простір, тобто трактує літературу в її високих естетичних принципах, де панує не рабський дух, а внутрішній чин».

Хочеться закінчити урок словами поезії Ліни Костенко:

Пам'ятайте, що на цій планеті,

Відколи створив її пан Бог,

Ще не було епохи для поетів,

Але були поети для епох.

(*Звучить пісня «Молитва за Україну»*).

VII. РЕФЛЕКСІЯ

1. Чи досягли ми поставлених цілей?

2. Що нового ви дізналися на уроці?

3. Над чим замислилися?

VIII. ОЦІНЮВАННЯ

IX. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Обов'язкове:

1. Написати письмовий твір на одну з тем:

Вольовий характер ліричного героя творів Є. Маланюка.

Україна як міф у творчості митця.

Художнє осмислення трагічної історії України у збірках найвидатнішого письменника української діаспори Є. Маланюка «Стилет і стилос», «Земна мадонна».

Особливості індивідуального стилю Є. Маланюка.

Роздуми над долею українських письменників у вірші «Сучасники» Є. Маланюка.

«Душа болить за рідну Україну».

«На тернистих шляхах нації».

«На хресті слова розіп'ятий Цвяхами літер...»

2. Підготуватися до аналізу поезії Євгена Маланюка «Пам'яті Куліша».

За бажанням:

1. Написати невеликий вірш, у якому відобразити власне осмислення образу Т. Шевченка.

2. Відтворити своє бачення образу Кобзаря у живописі.

3. Дати розгорнуту відповідь на запитання: «Євген Маланюк – патріот своєї Вітчизни чи українофоб?»

4. Дібрати матеріал для літературної гри «Впізнай автора за стилем».

5. Виписати незрозумілі слова і пояснити їх значення за словником.

6. Дослідити точки дотику художніх світів Є. Маланюка та М. Гоголя.

7. Переглянути відеофільм «Невідомий голос поета. Євген Маланюк». Написати відгук.

8. Порівняти поезії Є. Маланюка «Під чужим небом» і Ю. Дарагана «Під чужими зорями»: спільне й відмінне.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевченко З. Вивчення творчості Є. Маланюка у профільних гуманітарних класах. / Дивослово. – №11, 1998. – С. 43-47.

2. Маланюк Є.Ф. Невичерпальність: Поезії. Статті: Для ст. шк. віку / Упоряд., передм. та приміт. Л.В.Куценка; Худ. оформл. М.С.Пшінки. – К.: Веселка, 1997. – С. 5-6.

3. Зборовська Н. Від «Старшого боярина» до «Нареченого»: психосоціальна проблематика повістей Тодося Осьмачки. – Дивослово. – №5, 2010. – С.50.

4. Микитюк О. Числівник. – Дивослово. – №3, 2003. – С.27.

5. Маланюк Є. До Шевченкових роковин / Є.Маланюк // Маланюк Є. Книга спостережень. – К.: Дніпро, 1997.

6. Семенюк Григорій. Українська література: Підруч. для 11 класу загальноосвіт. навч. закл. / Г.Ф. Семенюк, М.П.Ткачук, О.Г.Ковальчук; За заг. ред. Г.Ф. Семенюка. – 2-ге вид. – К.: Освіта, 2005. – С. 193-196.

7. Філіпчук З. Літературна Шевченкіана міжвоєнної Праги. – Українська мова й література в середній школі, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – №6, 2010. – С. 116-117.

8. Українська література. Тексти. 5-12 класи: Посібник / Автори-укладачі: Бернадська Н.І., Усатенко Г.О. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 336 с.

9. Маланюк Є. Думки про мистецтво // Українське літературознавство. – 1995. – Вип. 61. – С.128.

10. Маланюк Є. М. Рильський в п'ятдесятиліття // Маланюк Є. Книга спостережень: Проза: 2 т. – Торонто; Онт. Канада: Гомін України, 1962. – Т.І. – С.302.

11. Слабошпицький М. 25 українських поетів на вигнанні. – К.: «Ярославів Вал», 2012. – С.81.